

Стельмах Богдана. Роль фразеологических единиц в художественных и научных текстах Агатангела Крымского. В статье говорится о взаимосвязи национально-языковой картины мира с языковой картиной мира индивида, которая проявляется, в частности, в использовании А. Крымским в авторских произведениях и переводной поэзии, прозе и научных текстах фразеологических единиц. Это обусловлено тем, что поведение человека, восприятие им окружающего мира основывается на опыте поколений – определенных стереотипах, которые вербально проявляются в языке каждого индивида. Используя традиционные и трансформированные фразеологические единицы, А. Крымский, таким образом, не только наполнил произведения художественно-образным колоритом, глубокой эмоциональностью, но и показал свою принадлежность к народу, его духовным истокам и, в то же время предоставил свое видение и восприятие тех или иных фактов, явлений, передал свою авторскую оценку изображаемому, свое душевное состояние.

Ключевые слова: языковая картина мира, индивид, фразеологические единицы, художественное произведение, научный текст.

Stelmakh Bohdana. The Role of Phraseological Units in Artistic and Scientific Texts of Agatangel Krymskiy. The article tells about relationship of the national language world with the language world of the individual, which is, in particular, the use of Agatangel Krymskiy author works and translations poetry, prose texts and scientific texts of phraseological units. This is due to the fact that human behavior, perception of the world around him is based on the experience of generations - some stereotypes that are verbally in the language of each individual. Having used an traditional and transformed phraseological units, A. Krimskiy, therefore, not only filled the works of figurative coloring, deep emotion, but also showed their affiliation with the people, their spiritual roots and at the same time, gave his vision and perception of certain facts, events, gave his assessment of the that depicts, his state of mind.

Key words: linguistic world picture, individual, phraseological units, artistic text, scientific text.

Стаття надійшла до редколегії
12.03.2013 р.

УДК 811.161.2

Лариса Тиха

Поетичний словник Михайла Григоріва

У статті здійснено спробу проаналізувати частотність уживання ключових слів у поетичних текстах Михайла Григоріва. Найбільш активно вживаними виявилися такі лексеми, які містять сему «природа»: вода, птахи, рослини, а також лексеми «слово», «вогонь». Образи, побудовані на основі вказаних концептів, мають риси традиційності, але притаманний поетові герметизм дав змогу зробити новаторський підхід до традиційних для української літератури образів.

Ключові слова: лексема, концепт, художній образ, мовотворчість, ідіостиль, поетичний символ, оказіоналізм.

Постановка наукової проблеми та її значення. Загальновідомо, що мовотворчість будь-якого письменника – це насамперед важливий об'єкт вивчення історії української літературної мови, формування її лексичної норми. Саме визначення домінантних груп лексики у творчості того чи того письменника дає можливість зробити висновок про його внесок у розвиток літературної мови, бо ж «Кожний загальномовний словник – це селекція та інтеграція, відбір такої лексики і таких текстів-ілюстрацій, які конструюють загальну споруду літературної мови» (Єрмоленко С. Я. «Не міряй ти безмірного безкраїм» / С. Я. Єрмоленко // Мовознавство. – 1991. – № 2. – С. 9).

Аналіз досліджень цієї проблеми. Сьогодні проблема функціонування лексики та її ролі у художніх текстах достатньо повно відображається у працях українських та зарубіжних вчених. Науковці по-різному підходять до визначення специфіки лексичного складу авторських текстів. Слово у художньому творі вчені досліджують під різними кутами: Г. М. Сюта (слова-образи в індивідуальному стилі автора), С. Я. Єрмоленко (мовно-естетичні знаки національної культури), Л. В. Кравець (лексичне наповнення метафоричних образів), Г. М. Вокальчук (авторські новотвори), Л. М. Мялковська (лексика письменника в загальномовному словнику) тощо.

© Тиха Л., 2013

Мета статті – виявити основні концепти у поетичному дискурсі М. Григоріва та їх роль у створенні художніх образів. Ми ставимо перед собою **завдання** проаналізувати частотність вживання найхарактерніших лексем у авторському тексті й з'ясувати традиційний та новаторський підхід у формуванні поетичного словника.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Автор поетичних збірок «Вези мене, конику», «Спорудження храму», «Сади Марії», дитячої поезії «Зелена квітка тиші» Михайло Григорів – один із найцікавіших і найскладніших поетів-герметиків в українській літературі. Із самого початку поет послідовно освоював цю складну форму поетичного письма, «позбавляючи мову різноманітних часових нашарувань, вивільняючи її первісну виражальну силу та розкриваючи трансцендентні обрії суцього» [7, с. 2].

Літературознавці виділяють такі творчі *принципи* цього поета:

- повернення до найпервісніших елементів і структур української міфологічної свідомості;
- трансформація давнього міфологічного мислення в образах сучасної поезії;
- повернення до лексичних першоджерел, розвинення їх до поетичних символів;
- зосередження уваги на темах «природа», «людина», «всесвіт»;
- органічність творення без оцінок власних почуттів та почуттів інших;
- деяка недомовленість, що передбачає співтворчість читача;
- відсутність дискурсивної мови;
- пошук і відродження давньої поетичної традиції, що існувала до привнесення в Україну силабо-тонічної системи римованого віршування;
- розвиток українського вільного вірша. Верлібр як принцип поетичного творення [7].

Один із дослідницьких підходів, який дає змогу аргументовано визначити внесок письменника чи літературного об'єднання, школи, генерації у розвиток літературної мови, – накладання на цю конкретну писемну практику стрижневої для стилістики художнього тексту кореляції «традиція – новаторство» [10, с. 66]. Щодо мовостилію одного із представників Київської школи поезії, то ця кореляція набуває особливої ваги, бо ж саме у його творах спостерігаємо новаторський підхід в обігруванні традиційної української тематики. «Це відбувається на різних мовних рівнях, за якими простежуємо співвіднесення індивідуальної мови автора із традицією, зі стильовою нормою, визначаємо «підпорядкування» їй чи свідомий відхід від неї» [10, с. 67].

Як зазначалося вище, велику роль у створенні індивідуально-авторських образів відіграють слова, пов'язані із природою, навколишнім світом. У результаті аналізу фактичного матеріалу встановлено, що для створення певного образу М. Григорів використовує назви конкретних рослин та лексем із вказівкою на світ рослин. Необхідно вказати на той факт, що письменник украй рідко використовує у художніх образах конкретні назви рослин (квітів, дерев), а ті слова-конкретизатори, що автор вживає їх поряд із «рослинною» лексикою, дозволяють зрозуміти загальний настрій асоціативно складної поезії. Незважаючи на суто авторське сприйняття довколишнього світу, все ж лексеми «рослинної» семантики вказують на народне традиційне начало у творах поета, наприклад: переходять *волошки* хаток осінній струмок дозбирає села та біле листя проглядає [2, с.44], (об попіл зрідження *волошок?*) [2, с. 63], над хрестом лише тінь – скрик *волошок*, що нижчають [2, с. 64], (ізнову обстежені зграйки *руж* вживлюють тишу пастки) [2, с. 69], і важка *ружа* і щілини світанку вантажать згадку про безмір [2, с. 77], літає вітряна криничка з *каліною* у головах [2, с. 30], *жолуді* покотяться... самосвітні омахи бань [2, с. 24]. Частіше основою індивідуально-авторських образів виступають лексеми, що означають родові поняття, наприклад *квітка*: уже прийшли і переписують синій дах *квіток* [2, с. 42], тісна затока *квітів* [2, с. 52], холоне *квітка* усередині вигнань [2, с. 22], *дерево*: ще *дерево* без кінця й початку світає [2, с. 25], десь порожніють скрики *дерева* [2, с. 8], *сад* вилущує краплю дощу й поту [2, с. 28], *частини рослин*: і світ підпертий листком згойднувся на *гілці* що стоншала [2, с. 14], ...відчутно як проминає *коріння* [2, с. 19], (на віддалі моря поганський вогонь хтось витягує з *листя* дощів ненакликаних – їх з'їла вода...) [2, с. 9], й птахи між осінні *стебла* і всі великі береги усамітнюють вогні одиноких [2, с. 8].

Цікавими конотаціями позначені лексеми на означення тваринного світу. Тваринний світ представлений переважно лексемами «птахи»: (стебелінніші від осінніх *птахів* стирають з власних облич піщані струмочки роду) [2, с. 14], *пташка* переселила гніздо на гілку ще вузькішого [2, с. 25], з видовженням води що скліє в порожніх дзьобах *пташок* [2, с. 40], збоку – жар зелені мов загуб-

лена *пташка* [2, с. 78], «*бджола*» (і в цьому семантичному полі «*джміль*»): позичені сновидіння оздоблюють *бджілку* [2, с. 83], хтось допитувався як зимує *джмелик* води перекотивши світло [2, с. 39]. До семантичного поля «тварини» ми відносимо і назви, що належать до світу тварин: і сині *гнізда* синців давно проруйнували пралісну фортецю рівноваги [2, с. 11], заплющилися неперервні *гнізда* [2, с. 23], звідусюди тоншають *зіщулені* піщинки... [2, с. 9].

До цієї групи слів логічно примкнули назви, що означають *явища природи*. Метафоричні образи, створені на основі цих лексем, більш прозорі, позначені традиційністю вживання в українській літературі і легші для сприйняття пересічним читачем, наприклад: зімліле пасовище *гроз* [2, с. 57], прокушена *веселка* берегів [2, с. 6], біжить розкопаний струмок заопівнічних світань *завірюх* [2, с. 30], яку спадщину пересипає *блискавка* на світанні злагоди світу? [2, с. 56].

Значну частину художніх образів складають ті, в основі яких лежить «водна» семантика. «Вода» дає невичерпні можливості авторові передати внутрішній стан, власне світосприйняття і ставлення до навколишнього світу. Часто образи настільки складні, наскільки складні почуття, що їх висловлює письменник. Великий відсоток метафоричних структур, створених на основі лексеми «*вода*»: ...стулений власною тінню розливаєш якусь *воду* [2, с. 6], смерком *води* невідвортної [2, с. 7], *води* течуть (обійняті собою) [2, с. 9], (на віддалі моря поганський вогонь хтось витягує з листя дощів ненакликаних – їх з'їла *вода*...) [2, с. 9], лежить *вода* [2, с. 6], ...усепоєвсюди обійняті... незглибні *води* [2, с. 17], ...*вода* перетекла верхів'я вікон [2, с. 18] тощо. До семантичного поля «вода» належать і такі лексеми, як, наприклад, «*море*»: [сіть кроків] ...вислизала з пальців розвіяна *морем* та іншою плоттю кривавих змов [2, с. 3], і спілітається риска пустелі *моря* і пташки [2, с. 5], «*річка*»: [дно] переливається в *річку* й зісподу вгору видмухує себе [2, с. 20], «*струмок*»: біжить розкопаний *струмок* заопівнічних світань *завірюх* [2, с. 30], переходять волошки хаток осінній *струмок* дозбирує села та біле листя проглядає [2, с. 44], «*берег*»: у замкненому колі сотаються пророслі *береги* [2, с. 31], тінь...розповиває *безберегі* обручки німоти [2, с. 5], «*дощ*»: світло *дощу* [2, с. 50], *дощі*... вільно втікаються стінами [2, с. 50], сад вилущує краплю *дощу* й поту [2, с. 28], ще прийде час для солі із *дощів* [2, с. 24], *дощі* обпікають [2, с. 53], *дощі* скородять землю, *дощі* розмивають далину... [2, с. 54], *дощі*... складають нову географію віросповідань та психіки [2, с. 54].

Окрім іменників, що місять сему «вода», основою «водних» образів стали й дієслова відповідної семантики. Це такі, наприклад, як дерева самі понад себе *вливають* небо [2, с. 7], десь зерно *протекло* себе чисто стиснене рівнодення вапна [2, с. 10], *перелється* в наймення й слово [2, с. 24], ще *затоплює* власні причини простору [2, с. 25], лише мандруючі глибини... *перетікають* себе [2, с. 37], скільки не відчиняй дверей – безліч урвистих знаків *дочернують воду* [2, с. 43], зелена курява лісу *затікає* в розсипану гілку – нерозчинну поразку зерна [2, с. 45], ...самозрушення простору *розтеклося* в подиху крові [2, с. 56], здовкруг *наливалися* острівці розлук [2, с. 32]. Незважаючи на суто фізичні властивості, що означають виділені дієслова, в авторському тексті вони часто мають цілком абстрактне значення.

Вогонь – неодмінна ознака поезії справжнього майстра слова і традиційна ознака поезії загалом, адже відомо, що «вогонь» належить до архетипів світової словесної культури. Кожен письменник по-різному обіграє цей образ у своїх творах. Михайло Григорів традиційному образу, як завжди, надав нового значення і, звичайно ж, нового звучання: занурені *вогні* [2, с. 46], на віддалі серця поцілуй *вогонь* до сваволі вогню (амінь) [2, с. 9], ...горить *вогонь* наодинці з деревом – непорушним човником [2, с. 6], й птахи між осінні стебла і всі великі береги усамітнюють *вогні* одиноких [2, с. 8].

До образів вогню ми відносимо і ті, які побудовані на основі слів, що місять сему «вогонь». Це такі, наприклад, як «*свічка*»: вона [*свічка*] знищує темряву перед будинком перекошеним в плиткому обезлюднінню [2, с. 27], але я підтримую *свічку* кожної миті – кущик білої терплячості [2, с. 27], ущільнюють вологу *свічки* й мислі – суто терпеливість снігів [2, с. 50], «*полум'я*» («*вогнище*»): гостре *полум'я*, мов здогад відкритих землею зубів [2, с. 54], *вогнище*... уречевлює голизну співу [2, с. 53], «*промінь* (*пломінь*)»: переростає обірваний *промінь* зелену хатку небокраю [2, с. 45], ми справді реальні на вістрі *свічкового пламеня* де завжди постійна лише свічка [2, с. 3]. Звичайно, що до такого типу сполук відносимо й ті, які побудовані за дієслівною ознакою: десь (чи вітрам покільчитись?) само себе *осяває* просвітління [2, с. 8], *горіє* страх видовбує прірву жертви та біле листя проглядає [2, с. 44], дощі *обпікають* [2, с. 53].

Характерна риса поезії Михайла Григоріва – концепт «слово» («мова»). Усі образи, що місять цю лексему, позначені позитивною конотацією. Саме позитивну оцінність надає сполучуваність

«слова» з відповідними епітетами, а також його роль у структурі порівняльних зворотів: і **найповніші слова** доцвітають в печерному зрізі кульбаб [2, с. 18], **слово, пружне** доторком стисненого повітря в легенях, щомиті вищає, як вибирання землі із горла кіммерійця... [2, с. 55], **слово... невідізнане** [2, с. 56], **слово... величне, мов кіммерійська літера** [2, с. 55], **слово, мов кістяк на погрудті**, над яким тільки випалиш цигарку... [2, с. 55]. «Слово» у М. Григоріва наділене великою силою, яка виражається через відповідні дієслова: **перелетється** в наймення й **слово** [2, с. 24] [слово] **пече** гострим безформ'ям, боячись розмити людські сліди [2, с. 56], **слово... завершило вповненість** у порожнечі язика з другого боку [2, с. 56], **слово, ні разу не вживане мозком...** в саморослих лісах дорозхитує гнізда лісів... [2, с. 56]. Створюючи міні-картини на основі цієї семи, поет розповідає про важливість мови і слова у своєму житті: прочинилося серце й поіменно заплітає в крило мить імені, мить землі, пощадженої **словом**, мить світла й себе [2, с. 58], під вітрильником – ніби творення **слова** і погоня дзеркал – мовби рана непокритого **племені слів** [2, с. 79], він... виводив **праліси мовних символів** [2, с. 51], **початок моєї мови** – то дощ [2, с. 50].

Творення авторських номінативних одиниць – невичерпне джерело поповнення національного лексикону. Такі новотвори позначені формальною і значеннєвою специфікою, хоча нерідко містять і національнокультурний компонент мовної семантики. Цілком закономірно, що особливу увагу науковців привертало вивчення ідіолектів визначних майстрів слова, чия словотворчість мала значний вплив на збагачення загальнономовного лексикону [1, с. 30]. Авторські неологізми М. Григоріва мають різний частиномовний статус і формальну новизну. Найактивніше поет створює іменники, зокрема з формантами *-ість, -ання (-иння, -іння)* і більшість з них дають ознаку певному предметові, абстрактному явищу тощо: по **лійкуватості** темряви... [2, с. 28], чи це ота **можність** якою стече запустіння [2, с. 29], **джерельність** гіркоти принесена страхом чотирьох кутів безмежної будівлі?... [2, с. 29], **звологість** сліду [2, с. 52], висота ... обгорнула ці землі ще до того, як пустилася **безвисотності** слова [2, с. 53], слово... завершило **вповненість** у порожнечі язика з другого боку [2, с. 56], ... на зламах острова співка **насоленість** трави [2, с. 56], прочинились птахи й зімкнулися від'яснілі тіні – у заплащинній **розгойданості** моря, їх доточує риба [2, с. 57], **безвисотність** вивищується, мов обернена абетка міфології [2, с. 53]; крок **листопадіння** доценту випаює [2, с. 54], чи обсаджує розпач **безверховиння** пелюсток? [2, с. 69], ... **самозрушення** простору розтеклося в подиху крові [2, с. 56], перед будинком перекошеним в плиткому **обезлюднінню** [2, с. 27]. Незначною кількістю прикладів репрезентовані сполуки з неологізмами – віддієслівними іменниками: **розрух** квітки й гнізда [2, с. 15], лиш розкопали **покрик** снігу [2, с. 24].

Характерним для мовостилю М. Григоріва є творення прикметників, часто складних: (**стебелінніші** від осінніх птахів стирають з власних облич піщані струмочки роду) [2, с. 14], **знерухоміла** кора [2, с. 14], ... усепоєсуді обійняті... незглибні **води** [2, с. 17], **поза межний** плач вітрил [2, с. 6], **зблакитніла** повінь жертви [2, с. 40], висота **відчутлива** й продовжена за порожнечу [2, с. 53], **слово... невідізнане** [2, с. 56], **миттєвобіжна** кров розпрозорілих метеликів [2, с. 23], [білий огир] **впертоперими** ногами струже білий камінь [2, с. 50], **звукодільне** слово опадає по літері... [2, с. 53].

Активні у мові поета й утворення оказіональних форм дієслова: він [сад] **уречевлює** власне коріння під вертикальним коридором листя [2, с. 28], вогнище... **уречевлює** голизну співу [2, с. 53], **переспліталися** хребти гір [2, с. 34], **стремтіла** кров (обізувалися засідки місяця?) [2, с. 36], дощі... вільно **втікаються** стінами [2, с. 50], ... які джерела **завеснують** зерно, розсотане власною свідністю [2, с. 56].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Необхідно зазначити, що авторські оказіоналізми Михайла Григоріва розкривають невичерпні виражальні можливості мови і відображають особливості індивідуального мовостилю письменника.

Мовне багатство і мовні варіації у поезії М. Григоріва свідчать про нього як про видатного майстра слова; основа художніх образів у його творах – лексика найрізноманітніших сфер вживання, яку ми змогли охопити у межах нашої роботи. Зважаючи на вказані вище зауваги, вбачаємо необхідність у подальшій роботі над лексичними особливостями індивідуально-авторських зразків поезії.

Джерела та література

1. Вокальчук Г. М. Неологічні експерименти Ліни Костенко на тлі словотворчості шістдесятників / Г. М. Вокальчук // Культура слова. – Вип. 73. – К. : [б. в.], 2010. – С. 30–35.
2. Григорів М. Спорудження храму. Поезії / М. Григорів. – К. : Укр. письм., 1992. – 168 с.

3. Дударенко Л. В. Поетична Київська школа: ідейні та естетичні параметри : монографія / Л. В. Дударенко. – К. : Неопалима купина, 2009. – 240 с.
4. Кордун В. Київська школа поезії – що це таке? / В. Кордун // Світовид. – 1997. – № 1–2.
5. Моренець В. Прощання з ідеологічною вічністю / В. Моренець // Березиль. – 1997. – № 1–2. – С. 14–17.
6. Моренець В. Слово, що випало з мовчання філософів / В. Моренець // Слово і час. – 1997. – № 4. – С. 21–25.
7. Пастух Т. Михайло Григорів: Про табличку множення, зауваги Умберто Еко та Романа Іваничука й про дещо інше / Т. Пастух // Укр. літ. газ. – 2010. – № 8 (14). – 16 квіт.
8. Пастух Т. Київська школа та її оточення. Модерні стильові течії української поезії 1960–1990-х рр. / Т. Пастух. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2010.
9. Рубан В. «Київська школа» / В. Рубан // Молодь України. – 1990. – 2 груд.
10. Сюта Г. М. Словопошуки поетів Нью-Йоркської групи / Г. М. Сюта // Культура слова. – 2011. – Вип. 75. – С. 66–73.
11. Українські літературні школи та групи 60–90-х рр. ХХ ст.: Антологія вибраної поезії та есеїстики / упоряд., авт. вступ. сл., біобібліогр. відом. та прим. В. Габор. – Львів : ЛА «Піраміда», 2009.

Тихая Лариса. Поэтический словарь Михаила Григорива. Михаил Григорив, несомненно, один из наиболее интересных писателей своего времени, творчеству которого присущ герметизм, часто делающий ее ассоциативно сложной для восприятия. Поскольку среди творческих принципов поэта выделяют обращение к темам природы, человека, вселенной и возвращение к лексическим первоисточкам, то, естественно, что наибольшее количество художественных образов созданы на основе ключевых слов, содержащих сему «природа»: вода, растительный и животный мир (птицы, названия растений, цветов и т. п.), а также таких поэтических образов, которые называют «символами традиционной культуры» – «огонь», «слово». Конечно, большое количество микрообразов содержат в своей основе окказиональные неологизмы. Автор активно создает имена существительные, прилагательные, глаголы, которые и делают стиль его произведений узнаваемым.

Ключевые слова: лексика, сема, образы, концепты, художественные образы, окказиональные неологизмы, авторский стиль, поэтический символ, ключевые слова.

Tykha Larysa. The Poetic Dictionary of Michael Grigoriv. Michael Grigoriv, undoubtedly, one of the most interesting writers of the time creation of which hermetism is inherent, often doing it associative difficult for perception. As among creative principles of poet select an address to the themes of nature, man, to the universe and returning to lexical pervaistokam, naturally, that most of images created on the basis of keywords, containing sему «nature»: water, vegetable and animal world (birds, names of plants, colors etc.), and also such poetic appearances which name «characters of traditional culture» is a «fire», «word». Certainly, plenty of mikroobrazov contains okkazional'nye neologisms in the basis. An author creates nouns actively, adjectives, verbs which do style of his works knowable. An author creates nouns actively, adjectives, verbs which do style of his works knowable.

Key words: vocabulary, sема, appearances, koncepty, images, neologisms, author style, poetic character, key words.

Стаття надійшла до редколегії
12.04.2013 р.

УДК 811.161.2'282:811.161.2'373.23

Наталія Шульська

Західнополіські неофіційні антропоніми, утворені лексико-семантичним способом

У статті проаналізовано прізвиська жителів Західного Полісся, утворені лексико-семантичним способом. Охарактеризовано неофіційні найменування людей, твірною базою яких послугували апелятиви розрядів «nomina personalia» і «nomina impersonalia». Серед фактажу західнополіських неофіційних іменувань засвідчено такі групи апелятивів: назви-характеристики за зовнішнім виглядом особи, внутрішнім світом людини, родом заняття чи процесуальною дією, за специфікою мовлення; національною чи територіальною ознакою, родинними стосунками. З'ясовано також суть подвійної семантизації у вуличних антропонімах, семантизації композитів і словоскладних форм, словосполучень.

Ключові слова: неофіційна антропонімія, прізвисько, Західне Полісся, лексико-семантичні утворення, апелятив, лексико-тематична група.

© Шульська Н., 2013